

Metodologie archeologie středověku a novověku

5. Středověká modernizace, slovanská a středověká
kolonizace. Etnické a sociální aspekty historické
archeologie

Středověká modernizace

- **Modernizace** – postupná systemizace a technizace každodenního života
 - změny a technické novinky, které určovaly kulturně-civilizační úroveň evropského okruhu
 - ve Francii od konce 11. stol.
- **Středovýchodní Evropa** – komplex zemí, jehož konsolidaci urychlila christianizace (9. – 11. stol.)
 - inovační vzory přicházely přes:
 - a) Podunají – od jihozápadu
 - b) Sasko – od severozápadu
- **Příčiny** – populační vzrůst v 11. – 13. stol.
 - kolonizace spojená se sídelně-ekonomickou činností
(zakladatelské akce: „klučení rolí“)

- **Strukturální inovace** – prosazení ekonomických, sociálních a kulturních hodnot
 - série specifických modernizačních jevů: **longue dureé** (dlouhé trvání)
 - počátky: proces proměn centrálních oblastí Evropy v 11. – 12. stol.
 - vrchol: doba vlády Václava I. (1230-1253) – “prestižní projekt české elity”
 - relokace Prahy (velká hradba, parcely, Havelské město – kamenné domy)
 - výstavba Nového Brna
- **Charakter změn** – expanzivní a zároveň integrační rysy (expanze Čech za Přemyslovců)
- **Dříve** – **60. a 70. léta**: specifika „latinizovaného“ okruhu Čech, Polska a Uher vůči „karolínskému“ Západu
- **Dnes** – **90. léta**: středovýchodní Evropa je chápána jako okrajový prostor, kam opožděně doléhaly civilizační vlny ze západních center „staré Evropy”
 - (římsko-německé císařství srovnáváno s EU)

Vrcholně středověká transformace

a) Rozvoj osídlení – kolonizace nově využitelných ploch: hlavním úkolem bylo přilákat nové lidi a odborníky

- a) zemědělská (vesnická)
- b) městská (panovník, šlechta, církev)
- c) hornická

b) Transformace dominií a stavba sídel – a) zeměpanské (hrady – staví panovník)
b) šlechtické (vyšší - hrady, nižší - dvorce s kostely, od 13. stol. tvrze)
c) církevní (biskupské: Melice)

c) Technologické inovace – využívání poznatků z antiky (vodní a větrná energie)
– přebírání vynálezů (arabský svět)
– **vodní mlýn** (Bavorsko: 8. stol., u nás. 13. stol.)
– **zdokonalení nástrojů** (pluh, brány), využití zvířat k tahu (jařmo, chomout)
– **větrný mlýn** (10/11. stol. Staré Město; 1277: Praha-Strahov, kronikář Neplach)
– **nepřímé vytápění** (13. stol.) - ztráty tepelné energie: krby: 80 - 85 %

kamna: 30 - 40 %

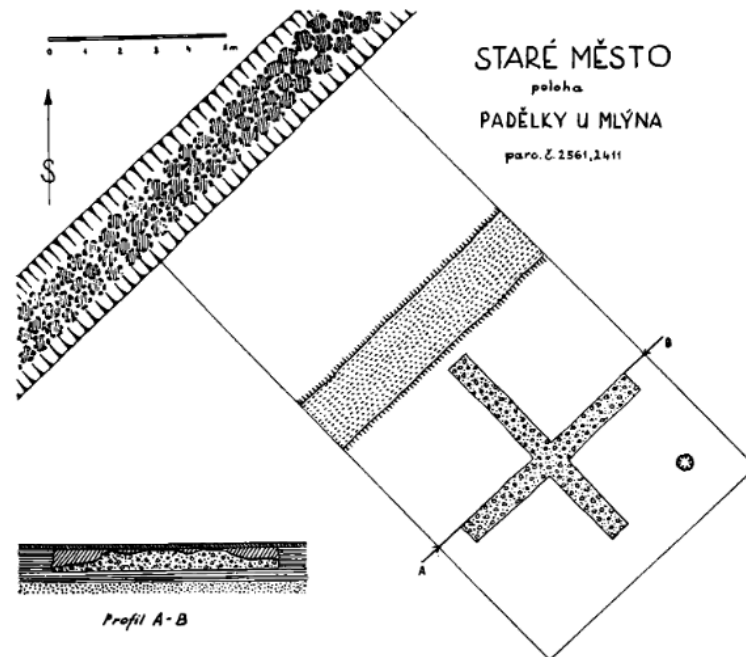
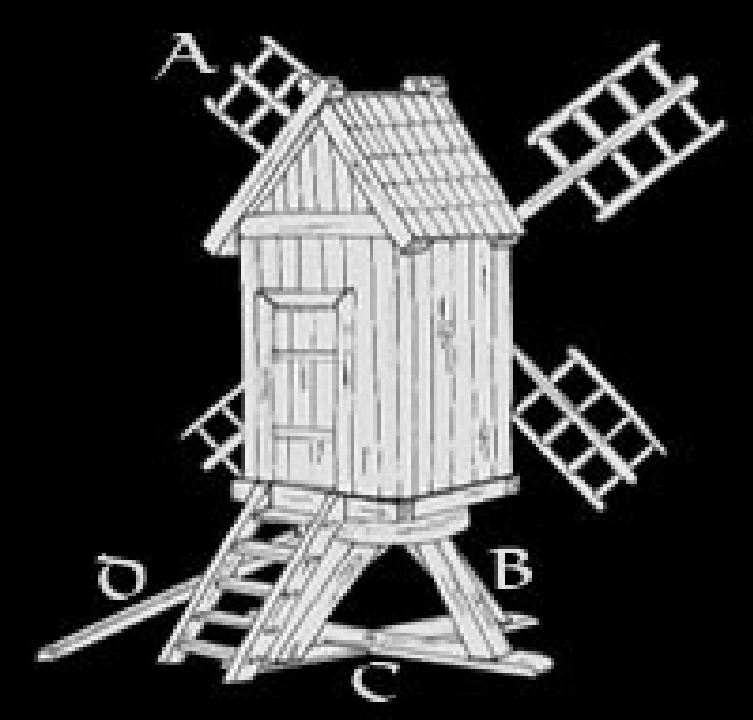
Mstěnice u Hrotovic: komplex budov u vodního mlýna na horní vodu ze 14. stol.

mlýn: 5 × 5,2 m

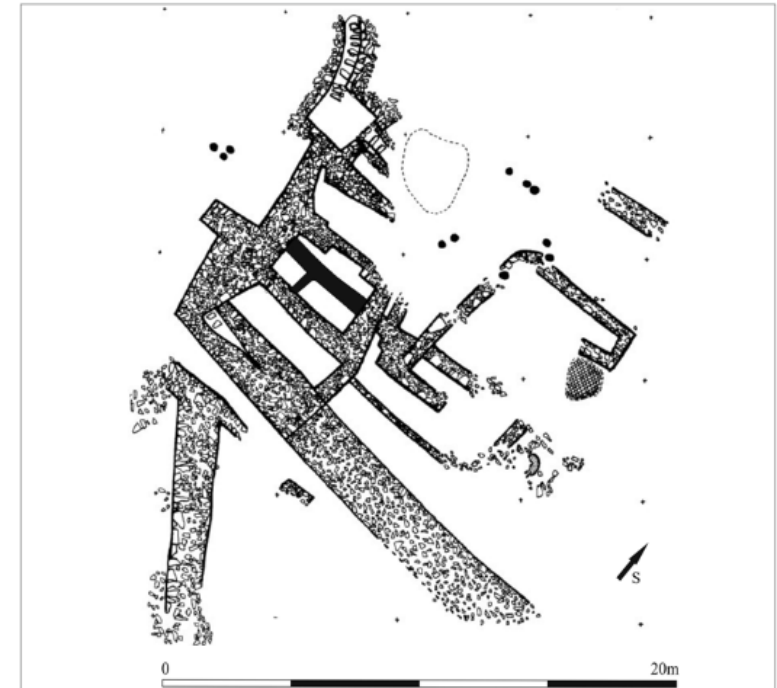
obytný dům: 11 × 6 m

Sýpka: 3,7 × 3,1 m

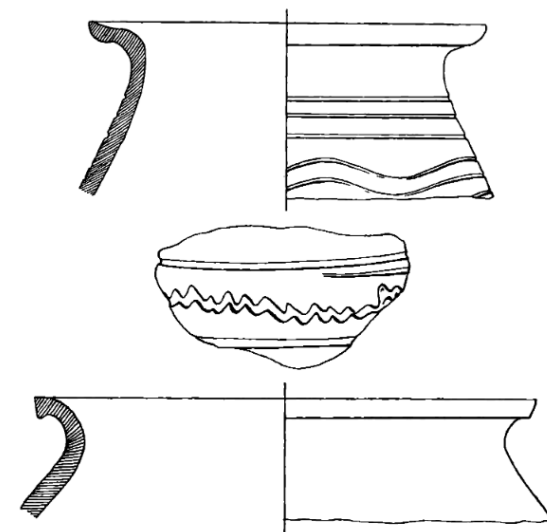
(1999 – výzkum R. Nekuda)

Obr. 2. Staré Město: Plán zkoumané plochy s palisádovým opevněním, cestou a základem větrného mlýnu.

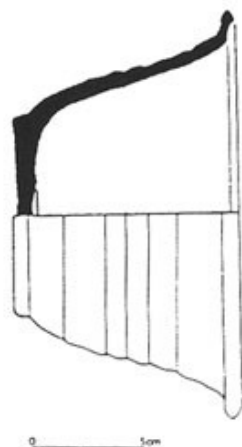
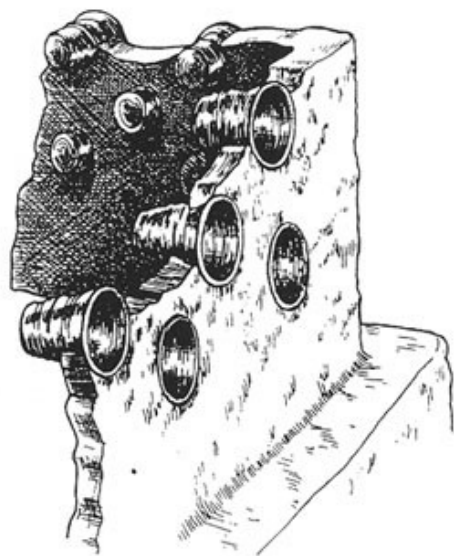

Obr. 2. Mstěnice, k. ú. Hrotovice, okr. Břeclav. Pozůstatky stavby zjištěné při záchranném archeologickém výzkumu v zaniklé vsi Mstěnice, interpretované jako vodní mlýn. Mlýnská budova v levé části plánu. Černé zdivo vyznačuje předpokládanou starší fázi

Obr. 3. Staré Město: Keramika datující základy větrného mlýnu.

Niederadelsburg von Kranzach (Schweiz), 12. stol.

Buda, rytířská
kamna z pol.
15. stol.

Čínské vynálezy

- **Dynastie Chan (206 př.n.l. – 225 n. l.):**
 - kolo
 - papír
 - zdokonalení koňských potahů (chomout: kůň utáhl až 5x těžší náklad)
 - hvězdný glóbus (astronomie)
 - seismograf (zemětřesení)
 - zdymadla průplavů (vodní doprava)
 - řetězový most (67 n. l.)
 - zdokonalení tkalcovského stavu
 - kanál mezi řekami Ťing-che a Lao-che (dlouhý 120 km)
 - větrné mlýny k mletí obilí

Středověká modernizace

- **Stěhování obyvatelstva** – modernizační proměny byly chápány jako výsledek „**německé kolonizace**“
(v tradičním nacionálním konceptu: Der Treck nach Osten)
- **Transformace krajiny** – **sídelní aktivity**: „vyklučování míst pustých... a „štěpenie dědin a rolí“
– rozvoj ekonomiky (zemědělství, řemesla, obchod a směna)
- **Kultura** – **světská**: navázala na antiku: latina, knižní kodexy (univerzity, kodexy
6. stol.: Cassiodorus – základ vzdělání: Sedmero svobodných umění
Boethius – dva stupně: trivium a quadrivium
– **církevní**: řádová skriptoria (Břevnov), školy: katedrální, klášterní
- **Úkol** – získání nových lidí a odborníků na různém kvalifikačním stupni
- **Lokátoři** – zakladatelé sídlišť, dobří organizátoři a znalci právních norem
– dokázali zajistit podmínky nutné k zakládání venkovských i městských sídlišť.
- **Obchodníci, horníci a řemeslníci** – přinášeli ekonomické a právní zvyklosti včetně vyspělejších technologií

• Kultura

- **světská:** navázala na antiku
latina, knižní kodexy
městské školy, univerzity

6. stol.: Cassiodorus – základ vzdělání:

Sedmero svobodných umění (Septem artes liberales)

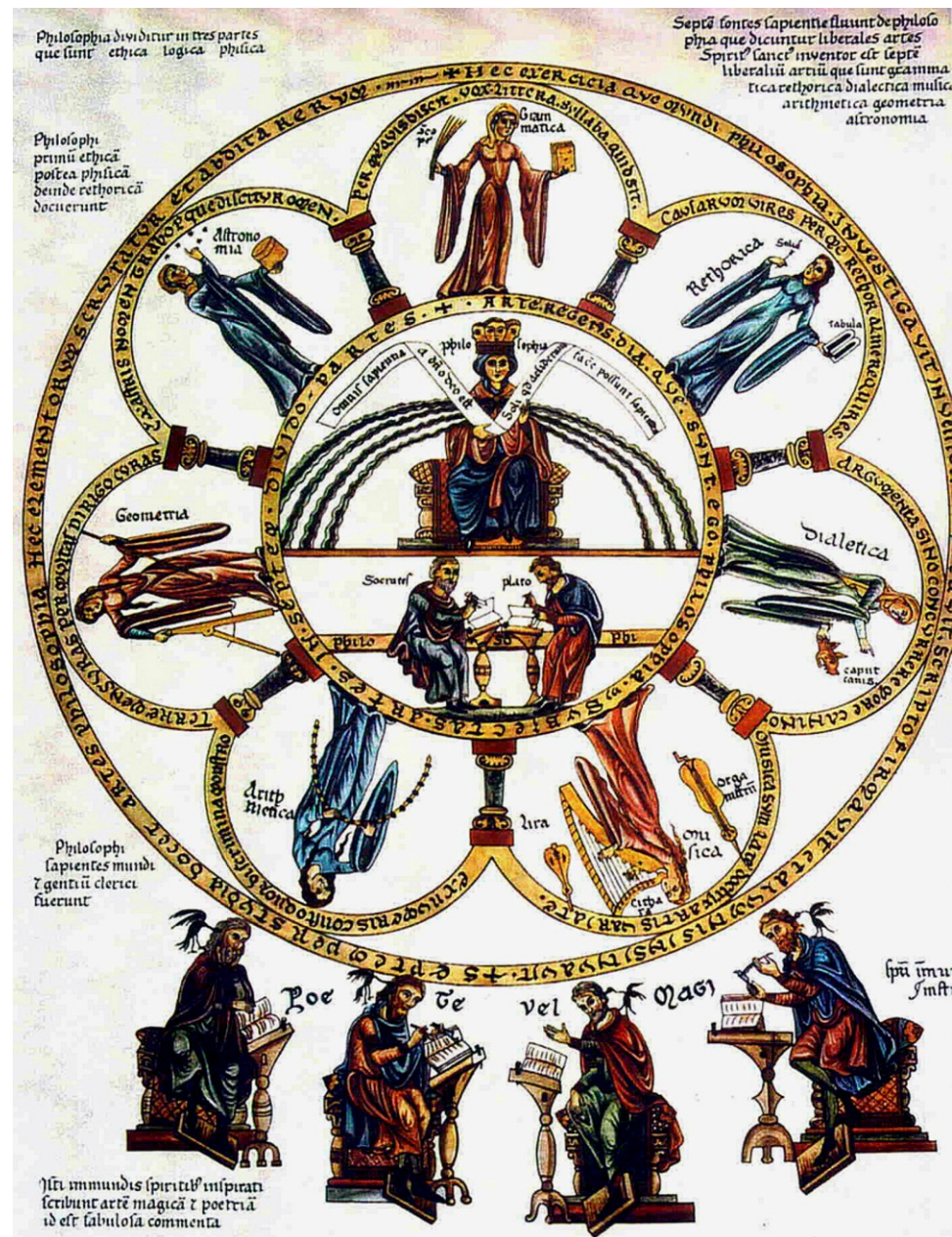
Boethius – křesťanský teolog

- 2 stupně: trivium – gramatika
– rétorika
– dialektika

quadrivium – aritmetika

- geometrie
- astronomie
- hudba

- **církevní:** řádová skriptoria (Břevnov)
školy: katedrální, klášterní

Sedm svobodných umění: Hortus deliciarum
Herrada von Landsberg, 12. stol.

Kolonizace

- **Domácí obyvatelstvo** – v osídlovacím procesu hrálo důležitou roli
 - aktivní recepce nových metod a poznatků
- **Cizinci** – o úspěchu či neúspěchu nové lokace nerozhodoval počet nově příchozích, ale schopnosti (specializace, znalosti, organizace)
- **Charakter pronikání** – nešlo o masové pronikání, ale o rychlé přejímání:
 - a) právních norem
 - b) způsobu hospodaření a vyspělejších technologií
 - c) životního stylu a nového hodnotového systému
- **Demografický transfer** – nejsou doloženy doklady masivního přesídlování (postupná změna etnické struktury)
 - během jednoho století přesun nejvýše **200 000 obyvatel**
(v prostoru od Baltského moře po jižní hranice uherského království)

- **Kolonizace** – **na německé straně:** kulturní dílo německého národa, který slovanský prostor civilizoval
 - **na české straně:** (i Polsku) opačný pohled: ohrožení státní, národní a kulturní svébytnosti
- **Johan Gottfried Herder** – romantický výklad o rozdílech mezi bojovnými Germány a „mírumilovnými“ Slovany (1744–1803)
 - 19. stol.: představa o velkém kulturním činu německého národa na územích s dřívějším slovanským osídlením (aktivní sedláci)
 - kolonizace ve vých. zemích střední Evropy spojena s pohybem německého etnika
- **František Palacký** – Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě (1798–1876)
 - smysl českých dějin viděl v neustálém stýkání a potýkání slovanského a germánského živlu
 - příchod německého etnika chápal jako inovační proměnu: šíření německého práva
 - etnickou změnu přivedla kolonizace spojená se zakládáním měst a městského stavu
 - kladl důraz na změny ve 13. stol.: za vlády Přemysla O. II. (1253–1278) se Němci usazovali na Loketsku, Trutnovsku a Kladsku a v prostoru Jeseníků povznesení řemesel a obchodu

- **Hermenegild Jireček** – 1857: do konce 12. stol. kolonizaci provádělo domácí slovanské obyvatelstvo (1827–1909) od poč. 13. stol.: připojili se němečtí osadníci
- **Josef Šusta** – recepce (přijetí) progresivních prvků z evropského západu (1874–1945) – rozšiřování tržně peněžního hospodářství (těžba stříbra, mince)
 - podnikatelská zdatnost německého městského patriciátu byla hybatelem transformačního procesu (vrchol za posledních Přemyslovců)
- **Josef Vítězslav Šimák** (1870–1941) – rozlišoval kolonizaci v jednotlivých oblastech z etnického hlediska
- **František Graus** (1921 – 1989) – 1957: za kolonizaci považoval „jakékoli zúrodnování půdy, osazování půdy zpustlé, nebo osazené novým obyvatelstvem“
 - šlo o jev společný v řadě evropských zemí
- **Walter Schlesinger** – 1957: odmítal dobyvačný charakter německé kolonizace německých feudálů (1908 – 1984) – upozornil na evropský kontext vrcholně středověkých inovací

Středověká kolonizace

- **Příčiny** – přelidnění osídlených ploch (zahuštění starého sídelního areálu)
 - potřeba nové půdy pro zemědělství
 - zlepšení klimatu a životních podmínek v méně příznivých oblastech
 - změny v agrární výrobě
- **Rozšiřování sídelních areálů** – postup do podhorských a vyšších poloh:
 - a) vnitrozemské pahorkatiny a vrchoviny
 - b) pohraniční hornaté oblasti
- **Odlesňování** –
 - a) získání sídelního prostoru
 - b) stavební materiál (dřevo)
 - c) volné plochy pro obdělávání zemědělských plodin
 - d) těžba kovů a hornictví (Jihlava, Kutná Hora – stříbro)

- **Středověká krajina** – les, pastviny a pole
- **Kolonizace** – **vnitřní** (domácí): **10/11. a 12. stol.:** osídlování vyšších poloh ze starého sídelního území
 - **vnější** – **13. stol:** řízené osídlování neobsazených poloh kolonisty z německy mluvících zemí (Rakousko, Porýní)
- **Organizátor** – panovník
 - církev
 - šlechta
 - bohatí měšťané
- **Kolonizační proces** – do kolonizovaných oblastí přivádí nové (cizí) obyvatelstvo s novými právními a sociálními zvyklostmi

- **Prameny** – **písemné (nepřímé)**: 2 etapy: a) 10/11. – 12. stol. předěl: kolem roku 1000
b) 13. stol.
 - **jazykové (lingvistické)**: pojmenování nově založených osad
 - **ikonografické**: Saské zrcadlo, Mandevilův cestopis
 - **archeologické (přímé)**: a) **6. – 10/11. stol.: slovanské osídlení**: rozšiřování sídelní plochy:
 - 2 směry: a) dovnitř osídlené plochy (zahušťování)
 - b) ven (posun hranic)
 - b) **1. pol. 13. stol.:** strukturální změny vesnického prostředí
 - vznikají vrcholně středověké vesnice (stabilizované)
 - vesnice mají nové uspořádání (nová stavební podoba)
 - kolem vsí souvislé plochy obdělávané půdy (polnosti)

Jazykové prameny

Onomastika – nauka o jménech

- **1. Antroponomastika** – zabývá se osobními jmény
 - **Marobud**: první doložené jméno u nás
 - **Sámo**: Fredegarova kronika, kupec ze země Franků, ze Senonie (Sens, Burgundsko? - 623/624
„...homo nomen Samo natione Francos de pago Senonago...”)
 - nejstarší doložená slovanská jména: velkomoravská knížata
 - Mojmír** – ten, jemuž patří svět, mír
 - Rastislav** – ten, jehož sláva roste
 - Svatopluk** – ten, jenž vede „svatý“ zástup či vojsko
 - **mýtičtí Přemyslovci**: Kosmova Česká kronika, 1119–1125): Krok, Kazi, Teta a Libuše, Přemysl
 - **patrocinia**: zasvěcení kostelů podle světců (sv. Mikuláš)
 - **predikáty**: přídomky: 1140-48 poprvé doložen Markvart z Doubravy (příjmení až v 18. stol.)

- **Pojmenování vesnic** – podle jmen hradských správců a šlechtických předáků
Všebořice, Kojetice – po Hradišicích: správci v Bílinsku
– jména tohoto typu vznikala relativně dlouho a souvisí s vnitřní kolonizací
- **Služebná sídliště** – Kováry, Štítary, Ovčáry, Kobylníky, Hrnčíře apod.
– vazba na hradská centra: obyvatelé těchto sídlišť byli vedle obvyklých povinností
zavázáni specifickými povinnostmi a službami
– dnes existence služebné organizace odmítána
- **Barbara Krzemieńska – Dušan Třeštík:**
Služebná organizace v raně středověkých Čechách, ČsČH 12, 1964, 637-667.
Přemyslovská hradiště a služebná organizace přemyslovského státu, AR 17, 1965, 624-655.
Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století),
Historická demografie 1, 1978, s. 149-230

Jazykové prameny

- **Přesídlenecká sídliště:**

- **Hedčany:** panovník využil k zakládání nových sídlišť zajatce:

- Kosmova kronika – obyvatelé hradiště Hedeč/Giecz přesídlení Břetislavem I.

- **Dušníky** u kláštera Doksany: ves, jejíž obyvatelé byli darováni pro spásu duše církevní instituci

- **Újezd** (lat. Circuitus): původně lesní území, které patřilo panovníkovi, jenž jej daroval církvi, družinným předákům či bojovníkům (od konce 11. stol.– pol. 12. stol.)

- **Posesivní jména:** mladší jména s příponami –ov, ovice, ovany, -anov

- Mstišov, Svádov – měly vzniknout z přivlastňovacího tvaru osobního jména (–ův)

- **Vrcholná kolonizace 13. stol.:** původ kolonistů podle jmen příchozích:

- německá jména ze starších českých jmen (Ústí/Aussig)

- Český les** (Tachovsko) – Peters, Ulrichs – přesídlenci z území Horní Falce

- Chebsko, Loketsko, Mostecko** – přípony: reuth, riet/-ried – kolonizační proud z Horních Frank
roden, reuten: klučit

- Jindřichohradecko, již. Morava, Drahanská vrchovina** – přípony: schlag; kolonisté z rakouského území
schlagen: tlouci, rubat, kácet

- sv. Čechy a sev. Morava** – přípony: dorf – kolonizační proud přes Slezsko

- módní německá jména:** hrady – Cvilín: Loebenstein – páni z Úvalna, Schellengurg – Šelmberkové
města – Landeskrona/Lanškroun, Römerstadt/Rýmařov

Středověká kolonizace

- **Expanze říše na východ od Labe a Sály** – populační růst
 - christianizace (šíření křesťanství): boj proti pohanství
- **1113** – nejstarší dohoda o osídlovací akci vznikla v Brémách:
arcibiskup Friderik povolil knězi Jindřichovi a pěti laikům z „území před Rýnem“ („Holandi“) vysoušení mokřin, za to pak zkultivovanou půdu dostali do dědičného nájmu
- **1143** – Adolf II. ze Schauenburku po dobytí obodritské Vargie vyslal posly do Flander, Holandska, Utrechtu aj. zemí, aby získali kolonisty od Severního moře, protože znali vysoušení a kultivaci půdy a právní zvyklosti
- Na východ do střední Evropy – **2 proudy**:
 1. jižní – franský
 2. severní – saský

Středověká kolonizace

- **Magdeburg** – **968**: založeno arcibiskupství: výchozí bod kolonizace
1152-1192: kolonizaci organizoval arcibiskup Vichman
 - počátky systematické kolonizace
 - podpora východní politiky Fridricha Barbarosy
- **Osídlování** – fungovalo na principu: **lokace** (lat. lokare: dát místo, usadit se):
 - založení vesnického nebo městského sídliště podle zásad kolonizačního práva
 - prováděli zkušení lokátoři
 - příchod nového obyvatelstva
- **Kolonizace** – **pol. 12. stol.:** expanze do řídky osídlených lesních oblastí při okraji staré sídelní komory
- **Demografie** – **13. stol.:** oproti předchozímu věku se počet obyvatel v českých zemích více než zdvojnásobil: 2,5 – 3 miliony lidí.

Právní základ

- **Izidor ze Sevilie** (biskup kol. 630): „Každé právo je otázkou zákona a zvyklostí. Rozdíl mezi nimi je v tom, že zákon je psaný, ale zvyklost (lat. *mōs*, *consuetudo*) je obyčej, který se dodržuje od pradávna a uznává se pro svou starobylost. Zvyklost je tedy nepsaný zákon.“
- **„Litera scripta manet“** – co je psané, trvá (tj. stává se zákonem): podstata římského práva (*Codex iuris civilis*)
 - civilní právo převzala církev od císaře Justiniána v 6. stol. a vtělila ho do **Corpus iuris canonici**
 - platila zásada, že církev neudělá nic bez římského práva
- **Přirozené právo (*ius naturale*)** – právo nepsané, věčné, univerzální a nezávislé na státu: podstatou je obecná rovnost všech lidí
 - souhrn právních principů nebo obecných právních norem vycházejících z lidské přirozenosti (*ius naturale*), rozumu (*ius rationale*), božího záměru či vůle (*ius divinum*, *lex aeterna*)
 - **vlastnictví** (*dominium*, *proprietas*): svrchované právní panství osoby (vlastníka) nad věcí:
 - a) právo věc držet (*ius possidendi*), užívat (*ius utendi*), přisvojovat si užitky plynoucí z věci (*ius fruendi*),
 - b) právo s věcí nakládat (*ius disponendi*), věc zničit (*ius abutendi*) nebo věc opustit (*ius dereliquendi*)
 - vesnice a města byly založeny na: a) starém slovanském(zvykovém) právu
 - b) německém (dědičném) právu: magdeburské, norimberské
 - „hosté“ usazení na pozemku panovníka (šlechtice, církve) museli s vlastníkem uzavřít nájemní smlouvu

Zemské dědické právo (landrecht)

- **Zákoníky:**
 - 1189 – Statuta Konráda Oty
 - 1310 – Privilegium Jana Lucemburského
 - 1355 – Maiestas Carolina
 - 1499 – Všehrdovy: O právech, súdiech i o deskách země české knihy devatery
 - 1497 – Privilegium Vladislava II. Jagellonského
 - 1500 – Vladislavské zřízení zemské
 - 1627 – Obnovené zřízení zemské (Ferdinand II.)
 - 1650 – Deklaratoria a Novely
 - 1811 – Všeobecný občanský zákoník

Německé právo (ius teutonicorum)

- Soubor právních zvyklostí převážně německých osídlenců ovlivněný vlámskou (Flandry) kolonizací
- **Severoněmecké – Magdeburské právo:**
 - **Saské zrcadlo (Sachsenspiegel):** zákoník vycházející ze starých právních zvyklostí Sasů
 - **1163:** první svod zákonů vyhlášen v Lübecku
 - **1181:** potvrzen v Magdeburgu, odkud se šířil do neněmeckých, českých, polských a uherských zemí
 - **1225 až 1235: sepsal Eike von Repgow** (působil na hraběcích soudech v Anhaltsku)
 - 2 části** – zemské právo: pro svobodné obyvatelstvo (dědictví, manželství, dělení majetku aj.)
 - lenní právo: vztahy mezi společenskými skupinami (volba králů, lenními povinnosti)
 - 4 rukopisy:** Drážďany, Heidelberg, Oldenburg a Wolfenbüttele
- **Jihoněmecké – Norimberské právo:**
 - **Švábské zrcadlo (Schwabenspiegel):** mladší skupina práv označená podle zvyklostí Švábů
 - **1275:** verze zpracovaného podle Saského zrcadla
 - prvně se uplatnilo v Norimberku, odkud ho převzala Vídeň – odtud Brno, Uhry (Slovensko, Maďarsko)

Sachsenspiegel

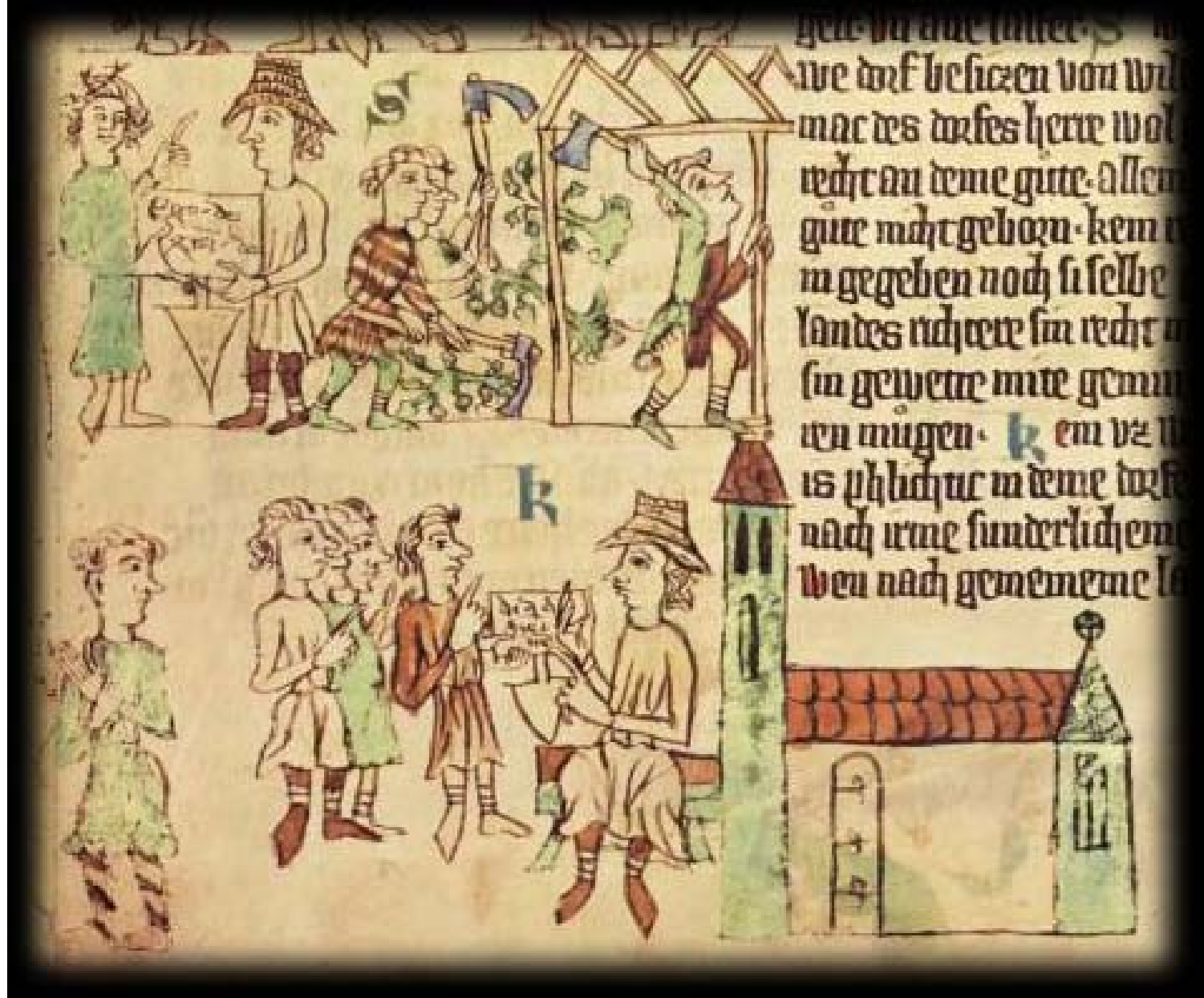
Právní zákoníky

Der Schwabenspiegel

Übertragen in heutiges Deutsch
mit Illustrationen aus alten Handschriften
von Harald Rainer Derschka

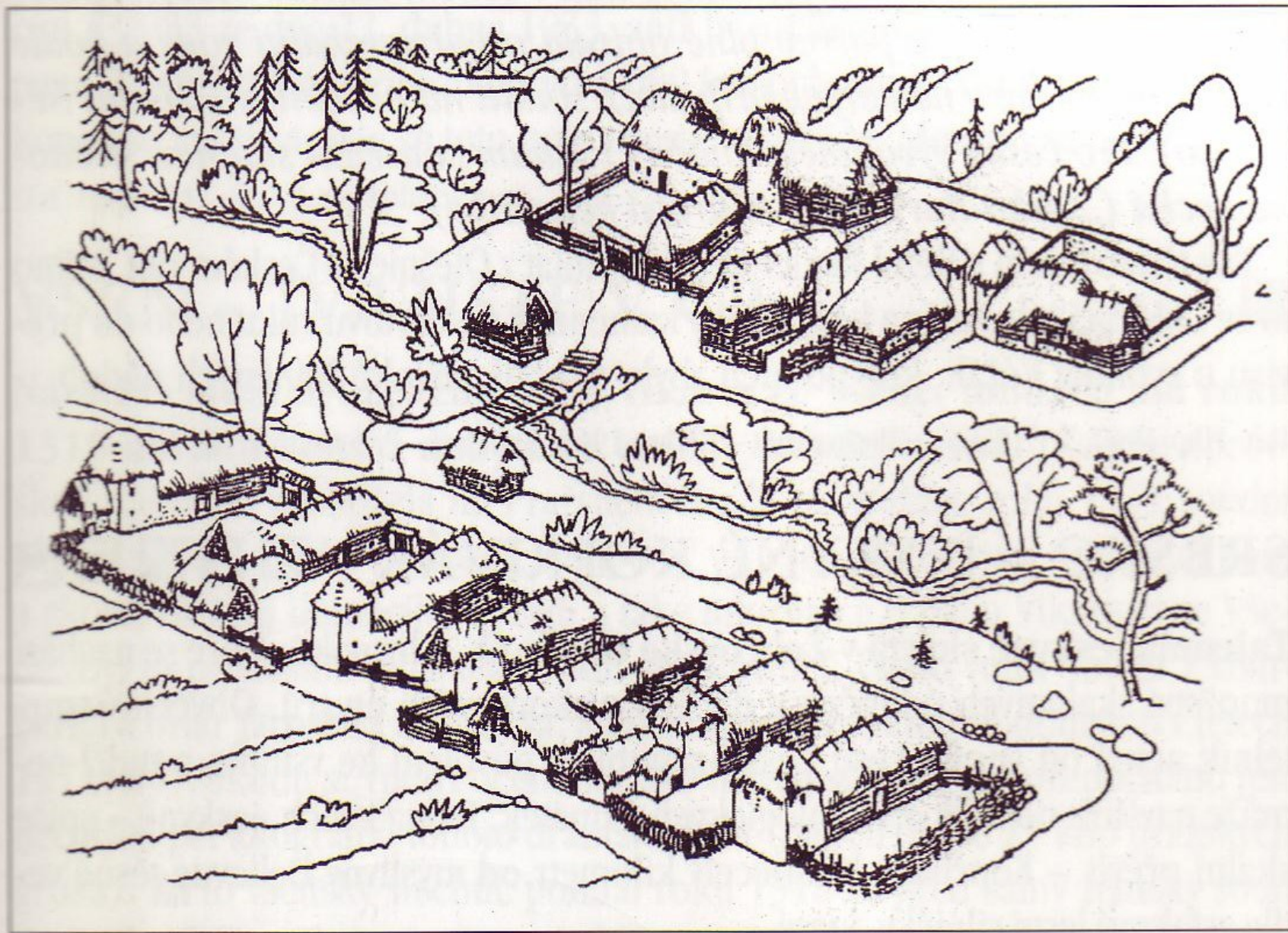
Verlag C. H. Beck

Heidelberský rukopis Saského zrcadla: německá kolonizace na východ, kol. r. 1300.

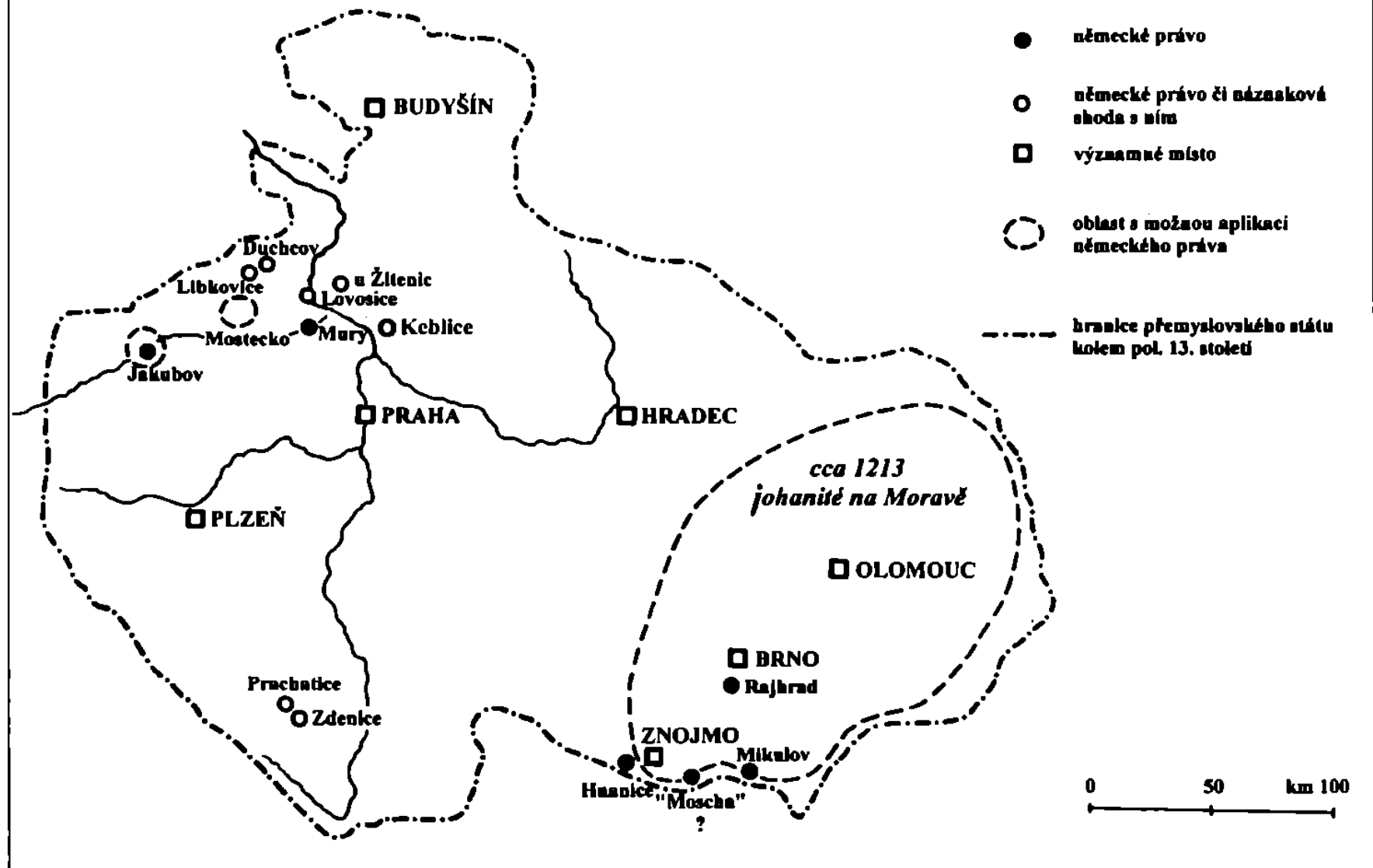
Nahoře: lokátor (s kloboukem) přebírá zakládací listinu od vlastníka půdy

Dole: lokátor je zachycen jako rychtář v jím založené vesnici.

*Kolonizační vesnice 13.–14. století vypadaly takto
(podle Langera – Vařeky 1983)*

ZMÍNKY O NĚMECKÉM PRÁVU V PŘEMYSLOVSKÉM STÁTĚ DO POLOVINY 13. STOLETÍ

- **Morava** – 2 okruhy práv: a) jižní – jihoněmecká: Norimberk
b) střední a severní – severoněmecká: Magdeburk
– sem náleží i tzv. hlubčické právo
(Hlubčice, Uherský Brod)
- **Základní svobody spjaté s “německým právem” na venkově:**
 - dědičné užívání půdy (emfyteuze, purkrecht – zákupné právo, dědičný pacht)
 - odvádění pevně sjednaných poplatků
 - možnost stěhování (po výkupu)
 - nižší soudní autonomie
- **1213** – první doklad: markrabě Jindřich Vladislav povolil užívání německého práva na statcích johanitů
- **konec 13. stol.** – termíny „purkrecht“ a „emfyteuze“
(nejsou zcela totožné s prvotními formami německého práva)

Němečtí kolonisté

- **Původ** – **Německo:** Porýní a Pomohání, Bavorsko, Horní Falc, Rakousko
 - Sasko – pohraničí kolem Krušných Hor ve 13. stol. (jazykově německé vesnice)
 - zásadní podíl se od 13. stol. projevil v Mostě, Bílině, Chomutově, Kadaně
 - přes Slezsko až na střední a severní Moravu
 - **Dolní Rakousko:** na jižní Moravu: pás osídlení na : Slavonicku, Znojemsku, Mikulovsku, Břeclavsku
enklávy: kolem Brna, Jihlavy, Vyškova, Uherské Hradiště, Šumpersko,
Mohelnicko, Svitavy, Moravská Třebová, Olomoucko, Litovel,
Uničov, Šternberk, Potštát, Hranice, Nový Jičín, Studénka,
Bílovec a Opava
(kolem dálkových komunikací)
 - **Nizozemí:** Vlámové se k nám nedostali téměř vůbec

- **Šlechta** – **nové vesnice: újezd** (lat. circuitum: výsluha darovaná členu knížecí družiny (1denní objezd na koni)
 - 11. stol.: lesnatá území kolonizovaná místním obyvatelstvem
 - 12/13. stol.: vzniká pozemková šlechta: Hrabišici, Hroznatovci, Benešovici
 - Čechy: 118 (v 1/6 kostely) Morava: 34

Lhota: „lhůta“ pro časové osvobození od daní

1199: první zmínka Čechy: 322 Morava: 132
- **Církevní instituce** – konec 12. stol.: kolonizace z německé strany pohraničního hvozdu
 - Chebsko: klášter ve Waldsassen
 - Sušice a Vitorazsko: klášter ve Světlé (Zwettl)
 - 13. stol: z české strany – cisterciácké kláštery Plasy, Nepomuk, premonstátky z Doksan
- **Měšťanstvo** – **konec 13. stol.:** vesnice zakládali nejbohatší měšťané: např. první bruntálští fojtové
 - 1267: fojt Bertold pověřil Jindřicha z Waldova, aby vyklučil les Lichtenwerde (Světlá Hora na zemské stezce mezi Bruntálem a Nisou)

Panská sídla

- **Proces teritorializace** – vzájemně provázaný proces vytváření panství, hradu a země
- **12. stol.** – zformovala se česká **šlechtická communitas** (obec) jako urozená reprezentace země
 - „družina“ panovníka: doživotní výsluhová léna (bona deservita)
- **20. letech 13. stol.** – zakládání prvních kamenných šlechtických a panovnických hradů: Křivoklát, Loket, Brumov, Buchlov, Veverží, Zvíkov, Jindřichův Hradec, Strakonice a Blatná
- **2. pol. 13. stol.** – **hrady**: zeměpanské – byly součástí územní a politické struktury v českých zemích
 - šlechtické – šlechta se podílela na „výstavbě země“ (dvorce, kostely, trhy)
 - **regál** (iura regalia): „právo na hrad“ jako výhradní právo panovníka (povolení stavby)
 - 13. stol.: nemáme doklady
 - 1281: usnesení zemského sněmu o zákazu stavby opevnění bez povolení markraběte Oty Braniborského (poručník Václava I)
 - 1316: Jan Lucemburský daroval Pešíkovi z Veitmile ves Střekov s podmínkou, že na ní postaví hrad a přijme jej v léno (propůjčení statků)
 - 1349: získali Rožmberkové od Karla IV. pro Dívčí kámen a Helfenburg u Bavorova
- **tvrze**: jako sídla nižší šlechty (rytíři, vladykové)

Panská sídla

- **Zeměpanská** – více obytných ploch a palácových křídel, protože vládce doprovázel dvůr
 - trvale zde sídlil purkrabí a zpočátku také soudce
 - některé hrady „přechodného typu“ vznikaly s použitím starší domácí fortifikační techniky v kombinaci s kamennou stavbou
- **Šlechtická** – ve 30. – 40. l. 13. stol. výstavba hradů probíhala na vlastních majetcích za využití modernizačních podnětů („německá“ kolonizace hvozdu).
- **Církevní** – fundace iniciovaly církevní instituce (benediktíni, aj.)
 - románské kostely v hradských centrech

Nejstarší města

- Přejchod od předměstských forem neprobíhal vždy plynule a měl různé formy.
- Města vznikala v sousedství:
 - a) centrálních hradů
 - b) klášterů – předklášteří
 - c) biskupských sídel
- **Město** – společenství měšťanů: kupců, podnikatelů, nižších úředníků a řemeslníků, kteří měli zájem získat výsadní postavení při tržních místech
- **Sídelní aglomerace** – řada sídlišť měla výrazné městské rysy (tržiště, sídla kupců, čtvrti řemeslníků), ale neobdržela od panovníka městská práva
- **Prvotní město** – u nás není vazba na pozdně antická města (vlastní vývoj)
 - raně feudální předměstské aglomerace 11. a 12. stol., které přerůstají ve vrcholně středověká města
 - zárodečná města s různě vyvinutými funkcemi
 - F. Hofmann je nazývá lokační města nebo protoměsta

Církevní organizace

- **10. – poč. 13. stol.:**
 - **973** – **pražské biskupství:** spadalo pod biskupství v Mohuči: základ velkofarní organizace
 - **1063** – **biskupství v Olomouci:** církevní reforma za Jindřicha Zdíka ve 12. stol.: nezávislost na světské moci
 - **do 13. stol.** – církevní instituce závislé na tzv. zakladatelských právech:
 - a) panovníka** – vlastník pozemskových majetků s fiskálními (daně) zájmy:
 - do 10. stol.: hradské kostely – v centrech provincií
 - tzv. farní přímus: právo udílet svátosti (křest aj.)
 - první kláštery – panovnické fundace (993: Břevnov), benediktíni
 - b) šlechty** – 2. pol. 11. stol: tzv. vlastnické kostely s tribunami – v centrech panství (dvorcích)
 - pro velmože a jeho rodinu
- Od 13. stol.** – dominantní postavení církve ve společnosti a jejího vlivu v duchovní oblasti
 - **liturgie:** pravidelné bohoslužby, kázání, církevní, slavnosti, poutě, svátky
 - **desátky:** poplatky za náboženské úkony a obřady (fiskální politika papežské kurie, peníz sv Petra)
 - rozšiřování velkofarní organizace